

Kul-Teginiň hatyryna uly ýazgy

Category: Halk döredijiligi we rowaýatlar, Kitapcy
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Kul-Teginiň hatyryna uly ýazgy

KUL-TEGINIŇ HATYRYNA ULY ÝAZGY

Ýokarda gök Asman gümmezi döräp,
Aşakda Ýer binýat bolandan bäri,
Şu iki aralykda ýaşap ýör adam kowmy.

Şol kowmy ilki bilen saklady Bumyn-kagan,
Soňra Istemi kagan onuň işin etdi dowam.
Ähli Türk kaganlygynyň kanunyn hem häkimligin
Olar berkitdi, gorady, başyn asmana göterdi.

* * *

Soňra häkimligi aldy olaryň ýaş kowumlary,
Ilki-hä doganlary, soň olaň ogullary.

Ýaş kowum jan çekmedi asyl kowumlar kimin,
Ädimlerem öňki dek däl, häkimligem öňki dek däl.
Atalar dek ýaşamany başarmaz ogullar herhiz –
Häkimligem öňki dek däl, ädimlerem öňki dek däl.

Kärsiz kagany çalyşdy ýene bir emelsiz kagan,
Akmak kabul eýledi bir samsykdan öz tagtyny.
Hem ähli kanunlary halka ýetirýän kimseler
Biri beýlekisi ýaly hem ejiz, hem kemaklydy.

Ähli begler, ähli ilat äsgermezden häkimligi,
Tagbaçlara berildiler – olaň aldaw-mekirligi,
Ýalan söz çemeçilligi aralaryn bozdy olaň.

Uly kiçä, kiçi ula ýagy boldy, duşman boldy,

Birek-biregi gaýgyrman, çapdy hemmeler hemmäni.
Bir türki agzala etmek başartdy tagbaçlara
Şeýdip kagan hiç kim boldy, hiç zat boldy ilat şeýdip
Erkek ähli tagbaçlara gul boldy,
Aýal ähli – eý-waýy-waý! – gyrnak boldy saýrylara.

Türküň ähli beýikleri halkyn satyp, özün satyp,
Unutdylar at-abraýy, derejesin unutdylar.
Tagbaçlaryn adyn alyp, derejesin alyp olaň.
Ýarym asyr olara wepaly gul boldular,
Ýogsa ozal gündogara – böklüsleriň üstüne,
Günbatara Temir-Kanyg üstüne
Goşun çekip giderdiler,
Indi bolsa tagbaçlara ähli närsesin berip,
Çagalaryn hem ýaşayşyn – tutuş türk kaganlygyn
Ellerinden giderdiler.

* * *

Şonda üýşüp tutuş halky häkimlerne şeýle diýdi:
"Men ozal bir halkdym ahyr, – ençe duşmanlar ýeňen,
Galkdym, ýykdyň şalyklary, tabyn etdim özüme.
Öň men halkdym – ýeri, indi kim boldum?
Meň öň kagamym bardy, hany indi ol kagan.
Gara güýjüm, ak zähmetim indi kimge rowa bolar?"
Şeýle diýip, soň bu halk tagbaçlara duşman boldy
Hem olaryň kaganlarna ýagy boldy bu halk indi.

Ýöne duşman üstüne halk uruş ygılan etmedi,
Sebäbi, tagbaçlara olaryň güýji ýetmedi.
Ýene güýçlä boýun synyp, ejiz bolup galyberdi.
Boýun synyp, soňam diýdi: "Mundan artyk çydap bolmaz,
Munça güýç, munça zähmet, üstesine çagalarmy
Tagbaçlara berip bilmen, meger, indi öz-özünü
Ýok etmegiň wagty geldi, süpürlip ýeriň ýüzünden..."

* * *

Ýöne ýokardan-a Asman, aşakdanam Ene Ýer

Türklere: "Siz ýer ýüzünden ýok bolmaň, ýok – diýdiler –
Elbetde, bu kowum ýaşar, ýok bolmaz bu halk" – diýdiler.

Şeý diýensoň türklere Asman bilen Zemin ýene
Häkimlik ýaýyldy dünýä, merhemet ýetdi maňa.
Men döwlete eýe boldum, häkimlik edip başladym,
Indi hemmeler üçürip Bilge-kagan boldum men-ä!

Ne baýlyga eýe boldum, ne-de bir şalyk tagta men,
Han boldum men bir emelsiz hemem tozan halka men.
Içinden aç, daşyndanam – ýalaňaç.
Kömek etdi şonda maňa edermen inim Kul-Tegin.

Tekrarladym men elmydam: "Uruşgan eždatlamdan
Meniň türküme geçen, goý, at, şöhrat, aru-namys
çüýräp gitmesin" diýip, ýatmadym men gijelerne,
Gündizler alada bilen güýç-gaýratym gaýgyrmadym.

Kul-Tegin bilen bile söweşlere başladyk biz,
Ýaralandym, heläk boldum, tas ölüpdim men jeňlerde.
Ýeňlenleri mwn barybir oda-suwa taşlamadym,
Gaýta golaý tutup, olaň başyn bir ýere jemledim.

* * *

Biziň kaganlygmyz gowşap, duşmançylyk, ýagyçylyk
Biziň häkimligimizi haldan gaçyryp başlanda,
Izgil halkynyň üstüne uly ýörişe ugradyk.

Şonda şöhratly Kul-Tegin Alp Şalçy diýen ak ata
Atlanyp, jeň içinde naýza bilen duşman ýykyp
ýörkä, batyryň astynda öldi daýaw Alp Şalçy,
Ýöne welin ýer ýüzünden ýitdi şonda izgil halky.

* * *

Tokuz-oguz halky meniň öz-özümüň eziz halkym –
Bizde bar zat garym-gatym bolandan soňra, ýene-de
Başlanda jeňni-jedel, uruş-dawa, ýagyçylyk,
Başlady öz dostlaryna – bize ýowuz duşman bolup.

Bir ýylda biz olar bilen baş gezek söweş eýledik,
Döwdüleşdik, garpyşdyk biz ilki bilen Tog şährinde.

Ak bedew Azmany münüp, Kul-Tegin çapdy ýagysyn,
Sapyna girip olaryň atdan agdardy altysyn,
Ýedinjisi çapdy soňra Kuşlagaknyň etegine
Ýetişdik biz ýygyn toplan, indi edizler bilen
Agyr söweş başlandy – döwüş başlandy ýene.

* * *

Soň gyşlaga gitdik Magy-gorgana,
Ýaz ýene oguzlar bilen dowam etdik söweşimiz.
Goşuna baştutan edip belledik biz Kul-Tegini,
Duşman merku-al bilen çozdy almaga düşlegmiz.

Ogsiz atly ak at münüp, galkdy doganym ýerinden,
Garpyşykda on ýagynyň naýza geçirdi serinden.
Şeýdip düşlegi gorady batyr Kul-Tegin ýagydan.

* * *

Eý, ene-hatyn, hemem oň yzyna eýgerýänler,
Gelnejelem, gyz jigilem – uýalam, aýal doganlam,
Tasdan bütün ömürboýy gyrnak bolup galypdyňyz,
Ölenler bolsa jaýlanman, çüýrejekdi Gün astynda.

Kul-Tegin bolmadyk bolsa, duşman sizi aparardy,
Kul-Tegin bolmadyk bolsa, ölerdiňiz ählijaňiz.
Ýöne Kul-Teginiň özi – öldi, meniň eziz inim,
Hasrat çekdim men ol diýip, ýokdy gamyň çaky-çeni.

Kör bolaýdy birden-bire ýiti gözlerim meniň,
Meniň Weli paýhasym goýdy pikir dogurmany.
Dogan diýip agladym kän, çäksizdir hesretim meniň.

Bize Asman ömür berýär, ýaşamaga pursat berýär,
Soňra ol adam kowmuna gitmäge-de rugsat berýär.

Men ol diýip gussa çekdim, gözyaşlarym saklatmady,

Ýüregimiň agysynam diňdire gurbat tapmadym,
Hesret, ýene hesret çekdim, elwüdag meň eziz inim!

Oýlandym men gam içinde: "Garyndaşlar, ogullar,
Telim taýpaly meň halkym, Kul-Tegin mundan gidensoň,
Kim soň wepaly bolsa, galkar, galkynar" diýip,
Ýene ýürek-bagrym ezip, gam-hasrata galyp boldum.

* * *

Biziň edermen Kul-Tegin koý ýylynda gaýtdy mundan,
On ýedinji günde uçdy
Dokuzynjy aýyň bolsa ýigrim ýedinji gününde
Aşyn-suwun berip ilim oň bilen baky hoşlaşdy.

Üstüne kümmet galdyrdyk, gapdaly esgee heýkelli,
Nakgaşlap, daşdan sütün dikeltdik biz Bijin ýylnyň
Ýigrim ýedilenji günü döp-dessury berjaý kylyp.

Söweş bilen, aza bilen şöhrata beslenen inim –
Laýyk kyrk alty ýaşynda gitdi biziň Kul-Tegin.

Terjime eden: Atamyrat ATABAÝEW.

"Edebiýat we sungat" gazetini, 30.08.1991 ý.

Halk döredijiligi we rowaýatlar